

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата історичних наук, доцента
Власенка Валерія Миколайовича
на дисертацію

Срібняк Мілани Ігорівни

**«Репатріація полонених вояків-українців з теренів Німеччини та
Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 – Історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок із науковими програмами

Обрана дисертанткою тема дослідження є актуальною з кількох причин. По-перше, кінець Першої світової війни та перші післявоєнні роки – важливий період в історії Європи, коли змінювалася політична карта континенту, формувалася нова система міжнародних відносин, вирішувалася доля і правовий статус мільйонів людей, які брали участь у цій війні. Серед них – військовополонені й інтерновані, зокрема сотні тисяч українців зі складу колишньої царської армії. Виникла потреба в їх репатріації. Але якщо питання військовополонених та інтернованих українців знайшло широке висвітлення у науковій літературі, то процес їх репатріації комплексно ще не розглядався, окрім деяких аспектів. По-друге, важливу роль у процесі репатріації відіграли українські дипломатичні і військово-дипломатичні представництва, міжнародні й українські благодійні організації. Це питання також комплексно не досліджувалося. По-третє, процес репатріації розгортався в умовах Української революції 1917-1921 рр., коли змінювалися політичні режими в країні, здійснювалася розбудова українських збройних сил і репатріантів розглядали як джерело їх поповнення. Тому звернення Мілани Срібняк до досліджуваної теми є доречним і своєчасним.

Свідченням актуальності теми дисертації є також зв'язок дослідження з науково-організаційними планами установи, де її виконано, а саме Інституту всесвітньої історії НАН України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Сформульовані М. Срібняк наукові положення та висновки відповідають вимогам щодо такого роду наукових досліджень. Високий рівень обґрунтованості наукових положень і висновків та їх достовірність забезпечені:

- відповідністю та логічністю структури дослідження поставленій меті;
- використанням широкої і різноманітної джерельної бази, значну частину якої складають неопубліковані джерела;
- аналізом української (материкової і діаспорної) та зарубіжної (австрійських, американських, британських, німецьких, польських,

російських, словацьких, французьких, хорватських та чеських авторів) історіографії проблеми, який засвідчив відсутність комплексних праць на тему дослідження та наявність історіографічних напрацювань з окремих аспектів теми дисертації;

- застосуванням відповідного методологічного інструментарію, який цілком прийнятний для рівня дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «Історія та археологія»;

- достатньою географією та кількістю напрямів в апробації отриманих результатів на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, що відбулися у 2019-2024 рр. в Австрії, Німеччині, Польщі й Україні.

Ознайомлення зі змістом дисертації та науковим доробком М. Срібняк з досліджуваної теми дозволяє констатувати, що сформульовані в них наукові результати та положення є обґрунтованими та достовірними.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладення в опублікованих працях

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що *вперше* в українській і зарубіжній історіографії комплексно висвітлено проблеми репатріації полонених українців з Німеччини й Австро-Угорщини у 1918–1920 рр.; введено до наукового обігу великий комплекс документів і матеріалів з українських і зарубіжних архівосховищ та бібліотек (Австрії, Німеччині, Польщі, Франції, Канади та США); запропоновано періодизацію та визначено етапи процесу репатріації полонених українців; охарактеризовано репатріаційні маршрути та їхню відповідну інфраструктуру; з'ясовано внесок місій Українського товариства Червоного Хреста в Німеччині й Австро-Угорщині у справі надання різноманітної допомоги полоненим та їх репатріації; проаналізовано міжнародно-правову базу щодо репатріації полонених.

Уточнено інформацію щодо діяльності українських дипломатичних представництв у справі звільнення з таборів та репатріації полонених українців; форми взаємодії таборян з військово-санітарною місією УНР в Німеччині; дані щодо участі полонених українців колишньої царської армії у творенні «синьожупанних» і «Сірожупанної» дивізій у таборах Німеччини й Австро-Угорщини як особливої форми репатріації.

Отримали подальший розвиток питання фінансового забезпечення процесу репатріації полонених українців, порівняння процесу повернення на батьківщину представників інших національностей.

Матеріали і висновки дисертаційної роботи М. Срібняк знайшли відображення у 26 опублікованих працях, серед яких у фахових виданнях категорії А (БД Scopus та Web of Science) – 2, категорії Б – 5, журналах та збірниках країн Європейського Союзу – 3, інші – 16. Частина з них має джерелознавчий та історіографічний характер. Отримані дисертанткою результати дослідження пройшли апробацію на міжнародних (Австрія, Німеччина, Польща, Україна) і всеукраїнських (Івано-Франківськ, Київ)

наукових конференціях, круглих столах, семінарах, а також на лекційному виступі у Торонтському університеті (Канада). Тематика конференцій, характер статей дисертантки, в яких відображено основні положення дисертації, загалом розкривають дослідницьку проблему.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Теоретичне значення дисертації полягає у розширенні та поглибленні історичних знань про завершальний етап Першої світової війни та його вплив на українські визвольні змагання, зокрема про правові, організаційні та фінансові механізми репатріації полонених українців досліджуваного періоду в міжнародному контексті. Авторка обґрунтувала розуміння репатріації як багатоаспектного явища, що поєднує військово-політичний, дипломатичний, правовий, гуманітарний і культурний виміри, наочно демонструючи взаємозв'язок між внутрішньо- та зовнішньополітичними чинниками в державотворчих процесах. Дисертантка розвинула теоретичні положення щодо ролі недержавних акторів у тогочасній міжнародній гуманітарній діяльності та їхній ролі у допомозі та репатріації полонених.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що її результати можуть бути використані у науковій та викладацькій діяльності, зокрема при вивченні Першої світової війни та Української революції 1917-1921 рр., викладанні курсів історії України, всесвітньої історії ХХ ст., історії міжнародних відносин, написанні відповідних підручників і навчальних посібників, а також у музейній і просвітницькій діяльності та військово-патріотичному вихованні.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Дисертація має чітку логічну структуру, яка побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вона складається з анотації, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, списку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів і 12 підрозділів (по 3 в кожному розділі) з відповідними висновками (у підрозділах), висновків, списку використаних джерел і літератури (278 позицій), додатків та не викликає принципових зауважень і заперечень. Загальний обсяг дисертації – 250 сторінок, основного тексту – 185.

У вступі М. Срібняк аргументувала актуальність теми дослідження, його об'єкт і предмет, хронологічні і географічні межі, визначила мету і відповідно до неї дослідницькі завдання, сформулювала гіпотезу та методологічну основу дослідження, вказала на наукову новизну, теоретичне та практичне значення, з'ясувала суть понять «репатріація», «полонені», «інтерновані», представила апробацію результатів дослідження та свої публікації, які загалом створили органічний комплекс.

У першому розділі «Історіографія, джерела та методологія дослідження» дисертантка виокремила декілька історіографічних комплексів, поділивши їх за хронологією, видовою ознакою та походженням. Вона

виділила три періоди: 1939-1990 рр., 1990-ті рр. та перша чверть ХХІ ст., згрупувала публікації за видами: синтетичні, тематичні та ті, в яких висвітлювалися окремі аспекти проблеми, виокремила праці українських (діаспорних та материкових) та зарубіжних авторів (країн Західної, Центральної і Південно-Східної Європи та США).

Дисертанткою ретельно опрацьована джерельна база дослідження. Авторка виділила 4 групи джерел: документальні, особового походження, матеріали періодичної преси та аудіовізуальні. Варто відзначити її вагомий доробок у справі опрацювання та введення у науковий обіг документів і матеріалів 5 українських (ЦДАВО, ЦДАГОУ, ЦДА м. Львів, ЦДАЕА, ЦАЗУНР) та 10 зарубіжних архівів і бібліотек (Австрія, Велика Британія, Канада, Німеччина, Польща, США, Франція). Обрані нею джерела є інформативними, релевантними та репрезентативними. Це дало можливість розкрити тему з фактологічною насиченістю та доказовою аргументацією.

Аналіз методології та методики дослідження свідчить про застосування М. Срібняк різноманітного теоретико-методологічного інструментарію, сучасних загальних та спеціальних методів дослідження.

У другому розділі «Репатріація полонених українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918 р.)» наведено детальні відомості про процес формування та передислокації українських військових з'єднань («синьожупанних» та «Сірожупанної» дивізій) як особливої форми репатріації, висвітлено заходи української дипломатії в обстоюванні прав полонених українців та налагодженні процесу їхньої репатріації, охарактеризовано діяльність українських репатріаційних установ у квітні – грудні 1918 р. Дисертантка порівняла діяльність українських дипломатів та дипломатичних представництв в Австро-Угорщині та Німеччині, виділивши позитивні і негативні моменти в їх діяльності, зауважила на важливості суб'єктивного фактору (постать В. Липинського) (с. 92-94, 102). М. Срібняк довела, що, незважаючи на позитивні наслідки діяльності українських дипломатів у справі повернення українців на батьківщину, репатріація на цьому етапі мала точковий характер, а дійсний прорив у ній стався у листопаді–грудні 1918 р., коли вона набула стихійного характеру (с. 116-117).

Третій розділ присвячений діяльності Української військової (військово-санітарної) місії в Німеччині у 1919-1920 рр. Дисертантка розкрила такі його аспекти, як створення Місії, особливості її комунікації з Міжсоюзницькою комісією, німецькою владою і таборовими громадами, згортання діяльності Місії та її ліквідація. Авторкою визначено об'єктивні та суб'єктивні чинники, що вплинули на діяльність Військово-санітарної місії у в Німеччині, наголошено на важливості започаткування видання часопису «Шлях» як ефективного засобу комунікації з полоненими українцями (с. 131-132, 143).

У четвертому розділі «Особливості функціонування репатріаційних місій УНР на теренах Центральної Європи, Балкан та Італії (1919-1920 рр.)»

дисертантка визначила Українську військову місію в Австрії як центральну ланку репатріаційної служби УНР в Європі, охарактеризувала процес репатріації в Угорщині в умовах політичних змін в країні, проаналізувала організацію повернення додому полонених українців із Чехословаччини, Італії, Румунії та балканських країн, відзначила вагомий вклад А. Окопенка у справі репатріації полонених українців не тільки з Австрії, але і з новоутворених країн (у межах колишньої Австро-Угорської імперії).

Висновки, зроблені М. Срібняк, загалом мають високий ступінь обґрунтованості та наукової новизни. Авторка успішно реалізувала всі завдання, поставлені на початку дослідження.

Важливою складовою дисертації М. Срібняк є додатки, які розкривають питання порядку репатріації полонених часів Української Держави, складу Міжсоюзницької комісії Антанти в Берліні, українських військово-санітарних місій, кількості українських репатріантів, які скористалися допомогою Українського Червоного Хреста, та полонених українців у таборах Німеччини навесні 1920 р., основні репатріаційні маршрути та відповідну інфраструктуру.

Академічна доброчесність

У тексті дисертації та наукових працях М. Срібняк ознак фальсифікації чи академічного плагіату не виявлено. Дослідження містить посилання на джерела та літературу. Вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано.

Зауваження, побажання та дискусійні положення

1. Оскільки науковий доробок дисертантки з теми великий, то варто було б у кожному розділі дисертації хоча б 1-2 реченнями згадати її праці, які розкривають окремі аспекти відповідного розділу чи підрозділу.

2. Дисертантка використала широку і різноманітну джерельну базу, особливо архівні документи, зокрема з так званого «празького архіву», що зберігаються в кількох українських та російських державних архівах. Проте його частина є і в Національному архіві Чеської Республіки – фонд «Український музей в Празі» - це частина збірки документів і матеріалів Музею визвольної боротьби України. В одному із семи відділень під назвою «Військовий» є документи таборів для військовополонених та інтернованих українських вояків у Німеччині та Австрії, зокрема в Раштаті, Зальцведелі та Фрайштадті (1916-1919), мемуари і щоденники військових, серед них – автобіографія А. Окопенка (б.д.), фотодокументи (з таборів у Раштаті, Зальцведелі, Вецларі, Фрайштадті). Вони стосуються переважно побуту, громадського та культурно-освітнього життя таборян та діяльності Союзу визволення України в таборах. Якщо дисертантка продовжуватиме досліджувати цю тему (можливо, інші аспекти), то варто ознайомитися із документами фонду «Український музей в Празі».

3. Двічі згадуваний у дисертації уродженець Галичини, архітектор Михайло Парашук, який здійснював культурно-освітню діяльність у таборах військовополонених, згодом опинився в Болгарії, де і помер 1963 р. У Центральному державному архіві Республіки Болгарії зберігається його особовий фонд 1717К, де є і матеріали про його роботу в таборах у Німеччині. Завдяки Послу України в Болгарії В. Москаленку та архівістці Е. Хаковій побачили світ спочатку інвентарний опис цього фонду, а потім – збірник документів, публікацій та фотографій. Вони були опубліковані в Софії та ще й невеликим накладом. Тому в Україні декілька примірників є лише в окремих дипломатів та дослідників. Там є автобіографія М. Парашука та хронологія його життя, де йдеться про перебування в таборах військовополонених, зведення ним пам'ятників загиблим українцям у таборах у Раштаті та Вецларі та жертвам Першої світової війни на цвинтарях цих же міст. Матеріали збірки розкривають культурно-освітню діяльність М. Парашука у таборах військовополонених. *Опис*: Хакова Е., Москаленко В. Проф. Михайло Парашук – українски скулптор и виден обществен деец (1878-1963. Сборник документи, снимки и публикации). София: Паридигма, 2016. 844 с.

4. Дисертантка дотримується усталених нині в українській історіографії хронологічних меж Української революції 1917-1921 рр., але іноді застосовує й інші – 1917-1920 рр. (с. 38, 40, 67).

5. У тексті дисертації зрідка зустрічаються технічні помилки:

- **описки**, наприклад, *українсьськими* (с. 40) замість *українськими*, прізвище хорватського автора *Ф. Хамерсака* (Filip Hameršak) (с. 45) – *Ф. Хамершака*, слово *апрорі* – *апріорі*; *Брестський* мирна угода (с. 79) – *Брестська* мирна угода; **пропущене слово**, зокрема, «зарубіжна оперувала» (с. 33), треба – «зарубіжна *історіографія* оперувала» (с. 33) або «Помітною є брак» (с. 47) – «Помітною *рисою* є брак»; **повтор слова**, наприклад, «У своїй загальній *своїй* масі» (с. 118).

- кальковані з російської мови слова чи вирази, які нехарактерні для української мови, наприклад, *у тому числі* або *у т.ч.* (с. 4, 28, 40). Правильніше буде – зокрема, зосібна, серед них і... ; або вставну конструкцію «*більше того*» (с. 65) краще замінити на *до того ж, ба більше, крім того*.

6. Авторка помилилася у назві табору (збірного пункту) в Румунії – Коропчені (с. 187). Йдеться про табір Котрочені в Бухаресті (колись це було передмістя столиці, нині – в межах міста). Історик Д. Дорошенко у спогадах також згадує Котрочені. Можливо, вкралася технічна помилка (при наборі тексту).

7. До переліку умовних скорочень треба було додати *корону австрійську* (к.а) та *марку німецьку* (м.н.), які часто зустрічаються в тексті.

8. В анотації помилково подана попередня назва українського архіву (с. 4). Замість Центрального державного архіву громадських об'єднань та

українки авторка вказала Центральний державний архів громадських об'єднань України. У тексті дисертації подана нинішня назва цього архіву.

9. У висновку до підрозділу 1.2 у переліку видів архівних документів порушена нумерація. Після позиції 6 вказана позиція 8 (с. 66).

10. Авторка недоречно використала вираз «що зрештою *унеможливило* можливість повноцінного використання евакуаційних шляхів через Румунію». Краще було б слово *можливість* видалити, а отже: «що зрештою *унеможливило* повноцінне використання евакуаційних шляхів через Румунію».

Але висловлені вище зауваження та побажання не носять принципового характеру і не ставлять під сумнів високу оцінку дисертаційної роботи, виконаної М. Срібняк.

Загальний висновок

Отже, проаналізоване дисертаційне дослідження є самостійною, оригінальною та завершеною працею. Вона вирізняється актуальністю та науковою новизною. У ній комплексно досліджено процес репатріації полонених українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини у 1918–1920 рр. Сформульовані у дисертації наукові результати і положення є новими, самостійними, обґрунтованими та достовірними. Ними визначено передумови, масштаби та наслідки процесу репатріації, проаналізовано чинники кількох його хвиль, охарактеризовано етапи репатріації. Загальні висновки дослідження відповідають поставленим авторкою меті та завданням. Положення дисертації, викладений фактичний матеріал та висновки мають теоретичне та практичне значення.

Подана до захисту дисертаційна робота Мілани Ігорівни Срібняк «Репатріація полонених вояків-українців з теренів Німеччини та Австро-Угорщини (1918–1920 рр.)» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 з доповненнями 2022, 2023 та 2024 рр., а її авторка – Мілана Ігорівна Срібняк – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук

доцент кафедри історії

Сумського державного університету



В.М. Власенко

